

Ντόσια Αβδελίδη

Οι δυο όψεις του ψυχωτικού συμπτώματος

«Το σύμπτωμα πρέπει να το ορίσουμε ως κάτι που σηματοδοτείται ως μια γνώση ήδη εκεί, σε ένα υποκείμενο που γνωρίζει ότι το αφορά, αλλά δεν γνωρίζει τι είναι»¹

Ο Lacan στην διάλεξη του στο Yale έλεγε για τους νευρωτικούς: «Αυτό που αποκαλείται νευρωτικό σύμπτωμα είναι απλά κάτι που τους επιτρέπει να ζουν. Ζουν μια δύσκολη ζωή και προσπαθούμε να ελαφρύνουμε την δυσχέρειά τους. Μερικές φορές τους δίνουμε την αίσθηση ότι είναι κανονικοί. Ευτυχώς, δεν τους κάνουμε αρκετά κανονικούς για να καταλήξουν ψυχωτικοί.»²

Ο ψυχωτικός είναι ο κανονικός άνθρωπος, έλεγε ο Lacan. Κατά τον Miller αυτή η κανονικότητα έχει να κάνει με την εξωτερικότητα του συμπτώματος στην ψύχωση. «Στην ψύχωση το σύμπτωμα είναι πάντα του Άλλου»³, το σύμπτωμα αποδίδεται στον Άλλο, ο ψυχωτικός γνωρίζει ότι το σύμπτωμα είναι του Άλλου. Είναι κανονικός εφόσον είναι ο Άλλος που έχει το σύμπτωμα και όχι ο ίδιος.

Για τον Miller το αναλυτικό σύμπτωμα απαντά στο μαθήμιο του λόγου του ασυνειδήτου⁴. Απαραίτητη συνθήκη για να είναι αναλύσιμο ένα σύμπτωμα είναι αφενός να είναι σημαινόμενο για το υποκείμενο και αφετέρου το υποκείμενο να το αναγνωρίζει ως δικό του. Με άλλα λόγια, ένα σύμπτωμα γίνεται αναλυτικό μόνο αν το υποκείμενο πιστέψει ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο προς αποκρυπτογράφηση, μόνο όταν θεωρήσει ότι έχει μια αιτία,

¹ Jacques Lacan, séminaire XII, *Problèmes cruciaux pour la psychanalyse*, séance du 5 Mai 1965, inédit

² Ib, «Conférences et entretiens dans des universités nord-américaines», (1975), Scilicet 6/7, 1976, Seuil, p.15

³ Jacques - Alain Miller, *Du symptôme au fantasme et retour*, cours 1982-1983, séance du 20/4/1983, inédit

⁴ Ib, *Le partenaire-symptôme*, cours de 1997-1998, séance du 3/11/1997, inédit

μια προέλευση, ένα νόημα⁵. Αυτή η συνθήκη είναι προβληματική στην ψύχωση αφού το σημαινόμενο είναι του Άλλου. Κάτι που ο Miller σημειώνει ως A(s) και το θεωρεί ένα βραχυκύκλωμα του συμπτώματος⁶.

Ο Μάρκος είναι ένας νέος 30 ετών. Με επισκέφτηκε στο γραφείο μου όχι επειδή υποφέρει από ένα σύμπτωμα αλλά επειδή υποφέρει από το σύμπτωμα του Άλλου. Δεν εμπλέκει τον Άλλο στο παράπνο του ως μάρτυρα αλλά ως τόπο του συμπτώματος. Ο Άλλος του Μάρκου είναι κακόβουλος, συκοφάντης και διωκτικός.

Στην ζωή του υπάρχει νόημα παντού. Ακόμα και το παραμικρό νεύμα κάτι σημαίνει. Πρόκειται για την προσπάθεια του φαντασιακού να σημαιοποιήσει. Ζητώντας του διευκρινήσεις για τους αρχικούς του υπαινιγμούς, ο Μάρκος αποκάλυψε σταδιακά τις συντεταγμένες του παρανοϊκού σεναρίου.

Εδώ και δυο χρόνια εργάζεται ως καθηγητής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ένα φροντιστήριο. Είναι μια δουλειά που του είναι πολύ σημαντική. Θεωρεί τον εαυτό του πολύ τυχερό που κατάφερε να εργάζεται σε αυτό το χώρο. Όμως τα πράγματα αποδείχτηκαν πολύ δύσκολα γι' αυτόν αφού έχει πέσει θύμα συκοφαντίας. Κάποιοι άνεργοι πρώην συμφοιτητές του, μεταφέρουν λόγια στους συναδέλφους του φροντιστηρίου μέσω κάποιου τρίτου με αποτέλεσμα ο ίδιος να γίνεται αντιπαθής και να κινδυνεύει να χάσει την δουλειά του. Αυτός εξάλλου υπονοεί ότι είναι και ο σκοπός των ζηλόφθονων διωκτών του.

Τα λόγια που μεταφέρουν είναι υποτιμητικά με αποτέλεσμα να προκαλούν στον Μάρκο την μεγαλύτερη αμηχανία: «Ο Μάρκος σας λέει ότι έχει σχέση αλλά δεν έχει. Του αρέσουν οι καθηγήτριες και οι μαθήτριες. Ο Μάρκος λέει ότι είναι ο καλύτερος. Ο Μάρκος λέει ότι δεν αξίζετε τίποτα. Ο Μάρκος σας λέει ψέματα. Δεν είναι αυτός που φαίνεται»

Την σκυτάλη της αμηχανίας παίρνει το άγχος και ακολουθεί, μέσω της βεβαιότητας, το πέρασμα στην πράξη. Έτσι προσπαθεί με διάφορους

⁵ Ib, *L'Autre qui n'existe pas et ses comités d'éthique*, séminaire 1996-1997, séance du 3/4/97

⁶ ib, *Du symptôme au fantasme et retour*, op.cit., séance du 20/4/1983. (Στον νευρωτικό η ανάλογη γραφή είναι s(A))

τρόπους, κυρίως κάνοντας έκκληση στην τεχνολογία, να μεταπείσει τους συναδέλφους του και να τους αποδείξει ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι όπως τους μεταφέρονται και ότι είναι «αθώος».

Επιχειρώντας να μου εξηγήσει πως κατάλαβε ότι οι πρώην συμφοιτητές μεταφέρουν λόγια στους συναδέλφους του, μου περιέγραψε το εξής περιστατικό: Κάποιο βράδυ είχε βγει μαζί τους. Τους είπε ότι θα πήγαινε μια εκπαιδευτική εκδρομή με κάποιους μαθητές και μια καθηγήτρια. Η απάντηση των συμφοιτητών του ήταν «καλή; καλή;», κάνοντας νύξη στα «προσόντα» της καθηγήτριας. Το επόμενο πρωί όλοι οι καθηγητές γνώριζαν τι είχε διαδραματιστεί το προηγούμενο βράδυ, αφού όπως υποστηρίζει τον έβλεπαν στους διαδρόμους του φροντιστηρίου και του πετούσαν υπονοούμενα λέγοντας του «καλή; καλή;».

Η φωνή ως τέτοια είναι άφωνη. Η ηχοποίηση της σηματοδοτεί μάλλον την διάκλειση. Όταν η φωνή αναδύεται ως αντικείμενο αποδίδεται στον Άλλου. «Από αυτή την άποψη», τονίζει ο Miller, «η φωνή είναι το κομμάτι της σημαίνουσας αλυσίδας το οποίο αδυνατεί να αναλάβει το υποκείμενο ως «εγώ» [je] και το οποίο αποδίδεται υποκειμενικά στον Άλλο.»⁷ Πρόκειται για αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί, για ένα φορτίο απόλαυσης που δεν έχει ενσωματωθεί στην σημαίνουσα αλυσίδα.

Τα πράγματα δεν ήταν πάντα τόσο δύσκολα για τον Μάρκο. Η έκλυση της ψύχωσης του τοποθετείται λίγους μήνες αφότου είχε ξεκινήσει να δουλεύει στο φροντιστήριο. Πρόκειται για μια κακή συνάντηση, για μια συνάντηση με την ασυνέπεια του Άλλου.

Δυο συνάδελφοι μεγαλύτεροι από εκείνον ήθελαν να του υποδείξουν τα θέματα ενός διαγωνίσματος. Διαφωνούσαν μεταξύ τους και ο ένας από αυτούς, ο αρχηγός όπως τον αποκαλεί, του είπε: «Θα κάνεις ότι σου λέω εγώ». Έτσι και έγινε. Τα θέματα όμως αποδείχτηκαν δύσκολα, οι γονείς παραπονέθηκαν, ο αρχηγός αποποιήθηκε των ευθυνών του, λέγοντας του: «Εγώ δεν ξέρω τίποτα» και έτσι αποδείχτηκε ασυνεπής. Και σαν να μην έφτανε αυτό, ο δεύτερος συνάδελφος τον έβλεπε στους διαδρόμους και του

---

⁷ Ib, «Ο Ζακ Λακάν και η φωνή», *Θεωρία της ψυχαναλυτικής θεραπείας*, Εκκρεμές, 2007, σελ. 173

έλεγε: «Καλημέρα μαλάκα» καθορίζοντας με αυτό τον τρόπο το αντικείμενο απόλαυσης που είναι για τον Άλλο. Έτσι ο Μάρκος έλαβε ήδη την απάντησή του από τον Άλλο. Πρόκειται για μια απάντηση που επιβάλλεται πριν την ερώτηση: «Τι με θέλει ο Άλλος;»

Ο Μάρκος δεν μπορεί να δώσει μια απάντηση που να στηρίζεται σε μια φαντασίωση. Δεν έχει θεμελιώδη φαντασίωση για να τον προσανατολίσει στην ύπαρξη και να τον προστατεύσει από τον Άλλο που απολαμβάνει. Στην μη συνεκτικότητα του Άλλου δεν απαντά η συνεκτικότητα της φαντασίωσης αλλά οι ψευδαισθήσεις.

Το σημαίνον «μαλάκας» είναι από την μια το ίδιο του το μήνυμα που έρχεται από το πραγματικό και από την άλλη ο ίδιος ως υποκείμενο. Πρόκειται για ένα σημαίνον απομονωμένο που δεν αρθρώνεται με κανένα άλλο σημαίνον, είναι αποσυνδεδεμένο από το S2.

Η εξύβριση, ψευδαισθητικό φαινόμενο που αναδύεται από το πραγματικό και που όπως εξηγεί ο Lacan «συνιστά πάντοτε ρήξη του γλωσσικού συστήματος»⁸ σηματοδοτεί την αρχή των στοιχειωδών φαινομένων και την αποδόμηση του κόμβου τριφυλλιού. Φαντασιακό, συμβολικό και πραγματικό είναι κατά τον Λακάν σε συνέχεια στην παράνοια και δεν έχουν παρά μια και μόνη συνεκτικότητα.⁹

Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο την στιγμή της έκλυσης, όταν αποδομείται ο κόμβος τριφυλλιού, τα τρία πεδία δεν αυτονομούνται, αλλά βρίσκονται σε συνέχεια μεταξύ τους τείνοντας αυτή την φορά προς το άπειρο. Μετά την έκλυση υπάρχει καινούρια οικονομία στην απόλαυση αφού το αντικείμενο α

⁸ Jacques Lacan, *Οι ψυχώσεις: Σεμινάριο τρίτο, 1955-1956*, Ψυχογιός, 2005, σελ. 72

⁹ Ib, Livre XXIII, *Le sinthome*, 1975-1976, Seuil, 2005, p.53

που ήταν σφηνωμένο στο κέντρο του κόμβου έχει απελευθερωθεί και επιστρέφει μέσα στο πραγματικό υπό τη μορφή της φωνής.

Το σύμπτωμα του Μάρκου δεν παρουσιάζεται από τη μεριά της υποκειμενικής αδιαφάνειας, αλλά αντίθετα πρόκειται για ένα σύμπτωμα που αφορά την διαφάνεια του ίδιου και μάλλον την αδιαφάνεια του Άλλου. Με άλλα λόγια, το ασυνείδητο στον Μάρκο δεν μεταμφιέζεται από την αδιαφάνεια του συμπτώματος και από το προσποιητό αλλά εμφανίζεται στο πραγματικό.

Έτσι αν ο Lacan ορίζει το σύμπτωμα ως «εισβολή αυτής της ανωμαλίας στην οποία συνίσταται η φαλλική απόλαυση»¹⁰, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτός ο ορισμός συνάδει με την νεύρωση αλλά όχι με την ψύχωση αφού εκεί αυτό που εισβάλλει είναι μάλλον η απόλαυση του Άλλου.

Το σύμπτωμα του Μάρκου δεν είναι φροϋδικό, πρόκειται για ένα σύμπτωμα εκτός λόγου. Στην τελευταία περίοδο της διδασκαλίας του, ο Lacan αναφέρθηκε σε αυτού του είδους το σύμπτωμα. Χαρακτήρισε το σύμπτωμα του Joyce μη αναλύσιμο και τον ίδιο ως μη-συμβεβλημένο με το ασυνείδητο: «Το σύμπτωμα στον Joyce είναι ένα σύμπτωμα που δεν σας αφορά σε τίποτα. Είναι το σύμπτωμα που δεν έχει καμία πιθανότητα να εμπλέξει κάτι από το δικό σας ασυνείδητο.»¹¹

Όμως για τον Joyce μίλησε και για σύνθωμα. Σύμπτωμα και σύνθωμα δεν ταυτίζονται, υπάρχει σαφής διαφορά μεταξύ τους. Αυτή η διαφορά δεν ήταν εξ' αρχής δεδομένη αφού ο Lacan τα χρησιμοποιούσε σε αρκετές περιστάσεις χωρίς να τα διαχωρίζει, μιλούσε για σύμπτωμα στον Joyce, έπειτα για

¹⁰ Ib, «La troisième», *Lettres de l'École Freudienne* no16, 11/75 p.200

¹¹ Ib, «Joyce le symptôme I», (1975), *Joyce avec Lacan*, Navarin, 1987, p. 25

σύνθωμα ή έλεγε ότι «ο πατέρας είναι ένα σύμπτωμα ή ένα σύνθωμα όπως θέλετε»¹².

Miller διαχωρίζει το σύμπτωμα που έχει νόημα και περιέχει μια αλήθεια από το σύνθωμα που μόνο επαναλαμβάνεται και δεν αποτελεί αποκάλυψη αλλά σταθερά [constat]¹³. Αν το πρώτο είναι αναλύσιμο και υποχωρεί μέσω της ερμηνείας, το δεύτερο είναι μη αναλύσιμο και μένει. Το ψυχωτικό σύμπτωμα, από την μεριά του συνθώματος, «ως όνομα του Πατρός», εξηγεί ο Miller, «είναι αυτό που κάνει την απόλαυση μετρήσιμη δηλαδή ελέγξιμη.»¹⁴

Όμως το σύμπτωμα του Λάμπρου δεν βρίσκεται από την μεριά του συνθώματος, δεν λειτουργεί ως Όνομα του Πατρός όπως στον Joyce. Δεν έχει ένα σύμπτωμα ικανό να τον προστατεύσει από το πραγματικό που τον κατακλύζει. Πρόκειται για μια λύση ανεπαρκή και καθόλου κατευναστική που σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί αναπλήρωση.

Οφείλουμε ως εκ τούτου να διακρίνουμε τις δυο όψεις του ψυχωτικού συμπτώματος. Η μια όψη είναι αυτή που διαφαίνεται στην περίπτωση του Μάρκου. Το σύμπτωμα δεν καταφέρνει να λειτουργήσει ως φραγμός, το υποκείμενο το αποδίδει στον Άλλου, ενώ το ίδιο είναι κανονικό.

Στην άλλη όψη, το σύμπτωμα έχει μάλλον μια λειτουργία αγκράφας. Είναι ένας τρόπος δεσίματος του πραγματικού, του συμβολικού και του φαντασιακού. Συνεπώς δεν πρέπει να έχουμε ως σκοπό να εξαλείψουμε ένα σύμπτωμα που έχει θέση συνθώματος και που μπορεί για το υποκείμενο αφενός να έχει μια λειτουργία εναλλακτική των στοιχειωδών φαινομένων¹⁵ και αφετέρου να είναι ότι πολυτιμότερο έχει. Αυτή η όψη του συμπτώματος καταδεικνύει ότι το σύμπτωμα δεν είναι μια δυσλειτουργία σε σχέση με ένα ιδανικό αλλά μια λειτουργία, μια αναπλήρωση, μια συσκευή που αποκαθιστά τη λειτουργία, κάτι που επιτρέπει στο υποκείμενο να κρατηθεί σε αυτό τον κόσμο¹⁶.

¹² ib, Livre XXIII, *Le sinthome*, 1975-1976, Seuil, 2005, p. 19

¹³ Jacques-Alain Miller, Orientation lacanienne III, 13, L'être et l'Un, séance du 23/3/11

¹⁴ Ib, *Ce qui fait insigne*, op.cit., séance du 6/5/1987

¹⁵ Alfredo Zenoni, «Quelle réponse au monosymptôme», *Quarto 80/81*, 1/2004+++

¹⁶ Jacques-Alain Miller, *Le partenaire-symptôme*, op.cit., séance du 19/11/1997

Ακολουθώντας αυτή τη λογική, ο Jean-Claude Maleval αναφέρει μια πρωτότυπη δόμηση του συμπτώματος μέσω του ευνουχισμού σε κάποιες περιπτώσεις κανονικόμορφης ψύχωσης. Πρόκειται για συμπτώματα μη αναλύσιμα που πλαισιώνουν το πραγματικό με το φαντασιακό και που στην καθοδήγηση της θεραπείας δεν γίνεται λόγος για ερμηνεία αλλά για *savoir y faire*. Θεωρεί ότι πρόκειται για πολύτιμα συμπτώματα που εμποδίζουν την έκλυση της ψύχωσης¹⁷. Στην περίπτωση του Μάρκου το σύμπτωμα όχι μόνο δεν εμποδίζει την έκλυση αλλά είναι μάλλον το αποτέλεσμα της.

Ο Μάρκος αδυνατεί να πιστέψει στο σύμπτωμά του. Η ακλόνητη και απόλυτη βεβαιότητά του δεν επιτρέπει κανένα διαλεκτικό άνοιγμα. Δεν πιστεύει στο σύμπτωμά του αλλά το πιστεύει. Αυτή είναι κατά το Lacan η διαφορά ανάμεσα στην νεύρωση και την ψύχωση. «Στην ψύχωση, τις φωνές, όχι μόνο πιστεύει σε αυτές το υποκείμενο, αλλά τις πιστεύει»¹⁸, θα πει το 1975.

Από πολύ νωρίς ο Freud χρησιμοποιεί τον όρο *Unglauben* για να χαρακτηρίσει την υποκειμενική θέση του παρανοϊκού¹⁹. Ο Lacan θα αναφερθεί, ήδη από το 7^ο σεμινάριο, αρκετές φορές σε αυτή την έλλειψη πίστης. Στο 11^ο σεμινάριο θα πει ότι η ολόφραση ανάμεσα στο S1 και το S2 δεν επιτρέπει το διαλεκτικό άνοιγμα που παρατηρούμε στο φαινόμενο της πίστης. Θεωρεί ότι στην παράνοια λείπει ένας από τους όρους της πίστης, αυτός όπου υποδεικνύεται ο διχασμός του υποκειμένου²⁰, δηλαδή το S2. Την επόμενη χρονιά θα πει ότι δεν μπορούμε να πιστέψουμε παρά μόνο αυτό για το οποίο δεν είμαστε σίγουροι: «Αυτοί που είναι σίγουροι, ε λοιπόν, ακριβώς, δεν πιστεύουν, δεν πιστεύουν στον Άλλο, είναι σίγουροι για το πράγμα: αυτοί είναι οι ψυχωτικοί.» Και συνεχίζει: «υπάρχει ένας λόγος απόλυτα σύντονος [coherent] της τρέλας, διαχωρίζεται στο εξής, ότι είναι σίγουρος ότι το πράγμα ξέρει.»²¹ Μερικά χρόνια αργότερα σχολιάζοντας ακόμα μια φορά το *Unglauben* θα πει ότι ο ψυχωτικός δεν θέλει να ξέρει τίποτα για την αλήθεια²².

¹⁷ Jean-Claude Maleval, «Du symptôme dans la psychose non déclenchée», *La cause Freudienne* 48, 5/2001, Navarin

¹⁸ Jacques Lacan, séminaire XXII, *RSI*, séance du 21 janvier 1975, inédit

¹⁹ Sigmund Freud, Lettre 98 – 30 mai 1896, «Lettres à W. Fleiss», Paris : PUF, p.242

²⁰ Jacques Lacan, Le séminaire Livre XI, 1964, *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Seuil, p. 215-216

²¹ Ib séminaire XII, *Problèmes cruciaux pour la psychanalyse*, op.cit., séance du 19 Mai 1965

²² Ib, Le séminaire Livre XVII, 1969-1970, *L'envers de la psychanalyse*, Seuil, 1991, p.71

Όντως ο Μάρκος δεν θέλει να ξέρει τίποτα για την αλήθεια του. Γι' αυτόν το ασυνείδητο δεν υπάρχει, τα μορφώματα του ασυνείδητου του δεν τον διχάζουν και η ανάδυση παραδρομών αποτελεί περισσότερο παραδρομές του Άλλου της γλώσσας παρά του υποκειμένου.

Αν για τον νευρωτικό το σύμπτωμα είναι το είναι του, αν το σύμπτωμα αποτελεί το είναι της αλήθειας του²³, για τον Μάρκο αποτελεί ένα ξένο σώμα για το ασυνείδητο. Αδυνατεί να αναλάβει το «θέλει να πει» του συμπτώματός του και ως εκ τούτου, καμία υποκειμενικοποίηση δεν επιτελείται. Το σύμπτωμά του δεν έχει εγκαθιδρυθεί στο υποκειμενικό και εξαιτίας αυτού δεν είναι ένα αναλυτικό σύμπτωμα.²⁴

Έτσι το στοίχημα παραμένει. Πως θα καταφέρει ο Μάρκος να περάσει από την μια όψη του συμπτώματος στην άλλη; Στάνταρ απάντηση δεν υπάρχει. Είναι κάθε φορά μια επινόηση του υποκειμένου και μάλλον μια ανεξιχνίαστη απόφασή του.

---

²³ Ib, «Problèmes cruciaux pour la psychanalyse», *Autres écrits*, Seuil, 2001, p.201

²⁴ Ib séminaire XII, *Problèmes cruciaux pour la psychanalyse*, op.cit., séance du 6 janvier 1965